

NOTE

CITEVA PĂRERI DESPRE LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA (II)*

Literatura românească — în sensul larg al cuvintului — își schimbă radical fizionomia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alături de cărțile bisericești și de cele istorice — aproape exclusive pînă acum — își fac loc genuri noi, reprezentate de numeroase tipărituri: literatura beletristică, cea științifică și filozofică, literatura epistolară etc. Scriitorii¹ vorbesc acum, pentru întâia oară, de *existența mai multor stiluri ale limbii*. Heliade, pentru care stilul era „felul sau chipul alcătuirii ce întrebuițează cineva în scriere” încearcă, cel dintîi, o *clasificare a stilurilor limbii*; în raport direct cu „talentul și profesia autorului” am avea, după el, un stil *filozofic*, unul *istoric* unul *retoric* și, în sfîrșit, un stil *poetic*. Heliade a văzut just cînd a susținut că delimitarea aceasta nu poate fi absolută; autorul, arăta el, poate folosi în aceeași operă stiluri diferite, întrebuițarea diverselor stiluri fiind determinată de obiectul comunicării sale¹. De exemplu „într-o poemă filozofică de multe ori intră oarecare fapte istorice și observații tehnice”².

În aceeași perioadă, Diaconovici-Loga scria: „altul este stilul epistolarnic, altul

istoricesc, altul oraticesc și iar altul curial, sau stilul de curte”³.

Dar scriitorii epocii nu se rezumă doar la semnalarea, generală, a existenței mai multor stiluri ale limbii. Ei încearcă să *caracterizeze fiecare stil al limbii*, să-l delimiteze de celelalte stiluri. Desigur, nu ne putem aștepta încă la delimitări și caracterizări complexe, aprofundate; dar unele observații sînt remarcabile prin justetea lor. Astfel, Heliade semnalează diferența dintre topica limbii comune și cea folosită de scriitorii în cărțile de literatură beletristică: „Unii zic că limba noastră cere zicerile [= cuvintele] în rînduială firească; adică s-au gîndit numai la limba norodului... Dar toate noroadele au vorbe în rînduială firească, și nimic n-a oprit pe autori, spre a păstra armonia, spre a da o putere frasurilor lor, să-și împletească și să schimbe locul zicerilor”⁴.

În interiorul stilului literaturii beletristice se fac delimitări între diverse categorii de creații, de exemplu între proză și poezie; „Proza este limba firească, așa precum vorbiți... Versurile sînt o altă limbă mai înaltă și mai puțin firească. Ele se deosebesc de proză pentru că sînt măsurate”⁵. Chiar în poezie

* Nota de față a folosit o parte din materialul adunat de colectivul care întocmește, în prezent, la Institutul de lingvistică din București, *Bibliografia limbii române literare*.

¹ *Curiorul românesc*, 1834, nr. 73, ianuarie 18, p. 290 — 292 și nr. 74, ianuarie 21, p. 295 — 296.

² *Regulile sau grammatika poeziei*, București, 1831, p. 37.

³ *Epistolarul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori*... Buda, 1841, p. 3.

⁴ Omer, *Ilada*, trad. de D. C. Arista, t. I, București 1837, p. XVIII.

⁵ Popescu Vasile, *Întăile cunoștințe pentru junimea moldovănd care învață limba franțeză*, Iași, 1836, p. 211.

„felurimile și chipurile stilului sint nemărginite”¹; de aceea, Heliade vorbește de caracteristicile stilistice ale poeziei epice, ale poeziei dramatice, ale poeziei didactice etc.; de pildă, stilul fabulei „trebuie să fie simplu, familiar, glumeț, grațios, firesc, și mai cu deosebire naiv... Fabula cade cu totul... când va fi scrisă întru un stil măreț și înalt”². La rîndul lui, Gheorghe Asachi afirmă că poezia fiind „productul cel mai ales a cugetării prin simțire înălțată”, trebuie, mai mult decît proza, „să răsune prin ziceri elegante și armonioase”³. *Studierea stilului poetic începe să fie inclusă și în programele de învățămînt*; astfel, lucrările din 1832 „Ale obicinutei Obșteștii Adunări” recomandă profesorilor să predea „pentru poezia de obște [= populară], pentru facerea versurilor”, precum și „*pentru limba poetică*” (p. 80). Din această epocă datează și cele dintîi observații asupra limbii unor scriitori izolați. Personalitate cu totul prodigioasă, Heliade face remarci asupra limbii folosite de Țichindeal⁴, de Barbu Mumuleanu⁵, de Bolliac⁶, Iancu Văcărescu⁷, Grigore Alexandrescu⁸ etc.; I. Genilie, la rîndul său, se ocupă de stilul lui Grigore Alexandrescu și Catina⁹, de limba lui Negruzzi și Asachi¹⁰. Costache Negruzzi ia în discuție limba folosită de uitatul Daniil Scavinschi¹¹; Nicolae Bălcescu vorbește despre stilul cronicarilor romîni¹², iar G. Seulescul, editor al Hronicului lui Dimitrie Cantemir, face observații asupra limbii acestuia¹³. Toate observațiile sint încă sumare și mai mult

generale. Astfel, fabulele morale ale lui Țichindeal sint remarcabile fiindcă „coprind o limbă cit se poate pe acele vremi mai corectă și mai rumînească, generală”; Scavinschi e jăduit pentru curățenia limbii sale, într-o perioadă „cînd era de bun gust a împetrița limba și a presăra unde și unde cite un „catadicescu”, cite o „evghenie”... „Despre Cantemir se scrie: „stilul autorului... în privirea [= privința] sintacului... este destul de figurat”; în privința lexicului, Hronicul „poartă în sine nu puține anticivități ale romînizmului”; în scriere abundă „cuvintele latine” precum și „vechile [= arhaisme] romînești”. Un articol nesemnlat remarcă, la 1830, geniul poetic al lui Cirlova, arătînd că noul poet „făgăduiește mult pentru limba rumînească cea atît de frumoasă subt pana lui cea povățuită de o muză voitoare de bine”¹⁴. Multă vreme însă studiile asupra limbii și stilului scriitorilor nu vor fi mai explicite decît cele amintite.

În această epocă se identifică, pentru întia oară, existența unui *stil științific*. Medicina, științele naturii, matematica etc. sint reprezentate prin numeroase tipărituri; autorii acestor tipărituri, aproape fără excepție, vorbesc despre un lexic specific al științelor. „Terminii, ce se vor vedea în această cărticică ca streini — scrie autorul unei broșuri din domeniul medicinei — nu sînt introduși din dorință-mi a-mi împetrița limba vrînd să arăt că știu doară și altele streine; dar *noua știință a trebuit neapărat să aducă cu sine și noi termini*, pe care i-am primit și m-am străduît a-i rumîni cît s-a putut mai pe înțeles și după geniul limbii noastre”¹⁵. Strădania computerilor merge totuși spre înălțarea barierei tranșante dintre limbajul științific și limba comună; idealul, adesea exprimat în prefețe, este acela de a expune materialul de specialitate într-o limbă accesibilă. Astfel, I. Vălecleanu, autor al unei cărți despre măsurători, afirmă: „*n-am luat un stil de matematică*; m-am coborît pînă la clusul cel mai de jos și am scris astfel cum să

¹ Eliad, I., *Regulile sau grammatika poeziei*, p. 11.

² *Ibid.*, p. 58.

³ *Poezii a lui aza G. Asachi*, Iași, 1836, *Înainte-cuvînt*.

⁴ D. Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule îned-țături morale*, București, 1838, p. XI.

⁵ *Poezii ale lui Paris Mumuleanu*, București, 1837, p. I-VII.

⁶ *Curierul românesc*, 1845, nr. 2, ianuarie 5, p. 6-8.

⁷ *Ibid.*, 1830, nr. 80, ianuarie 10, p. 335-338 și nr. 81, ianuarie 12, p. 339-342.

⁸ *Curierul de ambe seze*, ed. a II-a, București, 1862.

⁹ *Unicversu*, 1846, nr. 46, noiembrie 10, p. 183.

¹⁰ *Supliment* la nr. 73 din *Cantor de avis și comers*, 838, mai 13, p. 5.

¹¹ *Curierul de ambe seze*, periodul II, 1838-1840, nr. 3, ediția a II-a, 1864, p. 50.

¹² *Magazinu istoricu pentru Dacia*, 1845, f. I, p. 12.

¹³ D. Cantemir, *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, Iași, 1835-1836, vol. I, p. XVII, vol. II, p. IV.

¹⁴ *Curierul românesc*, 1830, martie 23, p. 16.

¹⁵ D. I. Seben I., *Scutamentul bărbaților și femeilor cu doctoriile sale*... București, 1837, p. IX.

fiu înțeles”¹. Scriind despre cometă și despre sistemul solar, Ioan Sibineanu nu se adresează specialiștilor („publicului astronomic”, cum îi numește el): „pentru aceia *m-am strădui cu cit mai simplă și mai curată de toate socotelele matematice să o prepun spre înțelegerea și celui mai slab*”². Ștefan Vasile Pîscuțescu afirmă în precuvîntarea altei opere științifice: „am păzit în toată scrierea mea frasel cel de obște cunoscut și obicinuit în limba cea simplă vorbitoare”³.

Limba romînă era însă săracă în termeni științifici; numeroase condeie se plîng de această sărăcie: „cu mare greutate s-a scris și se scrie asemenea cărți, într-o limbă săracă de cuvinte... și *nerostite de științe*”⁴. I. T. Albineț, traducător al unui manual de *Macroviolică sau regule pentru păstrarea sănătăței și prelungirea vieței* (Iași, 1838) arăta, de asemenea, că „limba noastră... nu este lucrată în aflarea și compunerea cuvintelor trebuincioasă la îmbrăcarea ideilor aflătoare în acest ram de știință (cf. *Înainte cuvîntarea*). Se propune ca terminologia științelor să fie îmbogățită cu împrumuturi din limba latină și din cea grecească. J. Ch. Cihac scria în acest sens: „*Fîind limba aceasta încă nu îndestulă cultivată, spre a să putea rosti deplin despre științe*, apoi am fost nevoit a întrebuița multe cuvinte din acea latină și grecească, prin a căror ajutoriu, limba cu vreme fără îndoială mult să va înavuți”⁵.

Tot acumă se recunoaște existența, în limba romînă, a unui stil al operelor filozofice. În prefața la *Doe nucele morale* (București, 1850), traducătorul din limba franceză, I. M. Poenaru, afirmă: „*O scriere dar alll de filozofică... fără îndoială că nu se poate scrie ca limba din piață*. O limbă, ca și un vestmint, nu poate fi filozofică... cînd va fi inconse-

cuentă și cîrpiată cu petece eterogene” (p. 4). A. T. Laurian, unul dintre creatorii terminologiei filozofice moderne în limba romînă, manifestă adesea interes pentru conturarea și înlăurirea noului stil. Traducînd *Manualul de filozofie* al lui A. Delavigne, Laurian arată că, deși autorul a folosit un „stil simplu, pe cit poate fi stilul filozofic”, transpunerea în romînește s-a făcut cu greutate, din cauză că limba romînă nu avea „termini formați pe care să-i fi putut întrebuița fără greutate și fără frică de neologism”; de aceea traducătorul subliniază necesitatea „*de a forma o limbă filozofică*”⁶. Cu un an înainte de aceste afirmații, în 1845, același Laurian anunța tipărirea mai multor opere filozofice în care „traducătorul s-a silit să întrebuițeze o limbă cit mai curată romînească, cit mai corespuuzătoare testului original și mai *statornică în privința termenilor științifici*”⁷.

Surprinzător de numeroase sînt, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cărțile și broșurile, care conțin îndrumări pentru alcătuirea a tot felul de scrisori. În cîteva *Epistolare* întîlnim unele considerații lingvistice interesante: aceste considerații echivalează cu recunoașterea unui *stil epistolar* bine delimitat, cu caracteristici specifice. Într-unul dintre aceste *Epistolare*, datînd din 1840, găsim următoarele afirmații semnificative: „*prețul stilului epistolaricesc stă în simplitate, într-o lăsare a cugetării în voia sa, și chear în netîngrijire, numai să nu fie amestecată cu greșele*”⁸. Mai analitic, Sava Popovici scrie în prefața unui *Epistolar* tipărit la 1847: „*Se cere ca stilul epistolar să fie lucrat mai cu acurateță, și zicerile alese, bine așezate, după firea limbei... Cu toate acestea scrisorile să nu fie meșteșugite și stilul silit, ci firești, slobode, și lesne de înțeles... Stilul epistolar trebuie să fie: scurt, destușit și corect*”⁹.

Stilul cărților bisericești este însă considerat, de departe, ca cel mai constituit dintre

¹ *Învățătură de neapărată trebuință* [sic] pentru ori-ce măsurător... București, 1845, p. II.

² *Despre vestita cometa anului 1834. Și despre sistema soarelui*, Buda, 1833, p. 10-11.

³ *Apele metalice ale Rumîniilor mari cercelate, descrise și însoțite cu o Dietetică și Macroviolică*, 1837, prefață.

⁴ St. V. Pîscuțescu, *Oglinda înțelepciunii cunoștința sineșului coprinzătoare de antropologie și cosmologie*... București, 1843, p. XI.

⁵ *Istoria naturală*, Iași, 1837, p. 1; cf. aceeași idee la St. V. Pîscuțescu (scris Episcuțescu), *Practica doctorului de casă*, București, 1846, p. II.

⁶ A. Delavigne, *Manual de filozofie*, București, 1846, p. I-IV.

⁷ *Cuvîntu acalemic*... București, 1845, în *Înstîntare*, aflată la sfîrșitul cărții, p. I-III.

⁸ *Epistolar de mînd*... tradus de S. C., Craiova, 1840, Prefață.

⁹ *Epistolar sau carte de învățătură pentru deprinderea în corespondințe și scrisori*... Sibiu, 1847, p. 1-2.

tilurile limbii romine literare; el este dat adesea ca model pentru unitatea desăvârșită ce-l caracterizează: „Cărțile bisericești tipărite în osebite epoke — scrie *Albina Românească* — prin lustrele provinciile Daciei, au păstrat... uniformitatea [= unitatea] graiului, legind pe romîni între sine național”¹. Aceeași revistă afirma, 5 ani mai tîrziu, în 1844: „Uniformitatea limbii vechi bisericești a șapte milioane romîni, din deosebite provincii, ni impune datorita a ni feri de disbinarea acestei limbii”². Heliade credea că limba bisericii este o „limbă desăvârșită și... formată”³. Scriitorul susține, de altfel, că limba literară și stilurile limbii literare sînt datorate să ia ca model unitatea și exemplaritatea stilului cărților bisericești. Iată una dintre afirmațiile sale în acest sens, poate cea mai semnificativă:

¹ *Albina romînească*, X, 1839, nr. 51, supliment, iunie 29, p. 209—212.

² *Ibid.*, XVI, 1844, nr. 6, ianuarie 20, p. 21.

³ *Curierul românesc*, 1839, nr. 122, iulie 26, p. 418.

„Toată nația are dialectele sale deosebite; dar limba literală este una la toți în învățați aceluia nații. Limba ruminească se desparte și ea în deosebite dialecte, însă limba bisericească este tot aceea și la romîni [= munteni], și la moldoveni, și la transilvăneni. *Singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literală este să urmăm limbii celei bisericești și pe tipii ei să facă cineva limba filozofului, matematicului, politicului.*”⁴

★

Sumarele observații făcute în nota de față arată că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se înfiripaseră mai multe stiluri ale limbii romine literare.

Într-o notă viitoare vom încerca să oglindim frămîntarea scriitorilor din această perioadă în jurul problemei traducerilor.

Mircea Seche

⁴ *Muzeu național*, 1836, nr. 37, noiembrie 18, p. 147.